

Masarykova „Otázka sociální“ po stu letech

Bohumír Blížkovský

Klíčem k mimořádně bohaté sociálně pedagogické problematice odkazu TGM je jeho „Otázka sociální“. Pokusím se o její aktualizaci. Začnu slovy TGM: „Sociální otázka není pouze otázkou dělnickou, jako roku 1487 (utužení nevolnictví – pozn. B. B.) nebylo pouze otázkou selského lidu. Sociální otázka není pouze otázkou jedné třídy a kasty, je otázkou všech. Tato otázka musí být rozřešena celá a pozitivně, a to znamená . . . potlačit sebelásku. Sociální otázka je otázkou mravnosti – nemravnosti, je otázkou násilí a účinné humanity.“ (Česká otázka, 1895)

„Demokracie není panování, nýbrž práce k zabezpečení spravedlnosti.“ „Silný si vždy pomůže sám – ochrana slabých, toť úkol nové doby.“ „Demokracie musí být stálou reformou, stálou revolucí, ale revolucí hlav a srdcí.“ (Lidové noviny, 30. 10. 1929)

Masaryka nemusel nikdo přesvědčovat, že sociální otázka náleží k základním otázkám lidstva. Masaryk sociální problémy své doby dobře znal a hluboce prožíval na základě vlastních životních zkušeností. Obsáhlá, nedávno znovu vydaná „Otázka sociální“ z r. 1898 svědčí o mimořádném a prvořadém významu, který Masaryk této obecné problematice přikládal. Známá je i jeho lapidární teze: „Jdu: 1. vždy s dělnictvem, 2. často se socialismem, 3. zřídka s marxismem.“ (Masarykova abeceda, s. 58) Marxismu na přelomu 19. a 20. století vytykal nedostatečný realismus, humanismus a demokracismus. Socialismu bez demokracie nedůvěřoval. Nesouhlasil zejména s kontraproduktivní pseudoradikální metodou „ryc nebo nic“. Revoluci nevykloučoval, ale přednost dával reálným radikálním reformám. Byl si vědom náročnosti ideálů demokracie a socialismu; dobře věděl, že jedno ani druhé není uskutečnitelné bez osvětové revoluce hlav a srdcí.

Sociální otázku chápe Masaryk široce, v souladu s její složitou povahou i podmíněností. V jejím rámci uvažuje vlastně o stavu a vývoji společnosti, o problematice veškerého lidského života a světa. Masarykova sociální otázka – podobně jako následně přidružená otázka ekologická – se týká každého člověka, je univerzální, zahrnuje vztahy mezilidské, vztahy lidí k jejich světu i vztahy člověka k sobě samému. Není záležitostí skupinovou, třídní, ale všelidskou. Je lidskou odpovědností za sebe sama, za bližní, za obec, národ i celý lidský svět. V témže duchu požaduje Schweitzer později ve 20. století naši odpovědnost za vše živé.

Nejvyšší Masarykovy sociální ideály jsou etické a emancipační.

Sociální pomoc má směřovat ke svépomoci, především má učit kvalitnější práci a seberealizaci. Má-li člověk být a zůstat člověkem, musí se učit žít s druhými lidmi, řešit společné problémy i být sám sebou. Sociální péče má osvobozovat člověka od jeho bariér, od jeho vnějších i vnitřních omezení a odcizení překonáváním bídy hmotné i duchovní, přemáháním sociálního útlaku, nemocí, vlastní zaostalosti, strachu, pověr, lenosti, nekázně, nevzdělanosti a jiných ohrožení. Společnost má poskytovat tolik svobody, kolik je možno, a vyžadovat tolik řádu, kolik je nutno. Všechna práva mají být vyvážena odpovídajícími povinnostmi. Spořádaná společnost předpokládá vstřícnou spoluúčasť (participaci), netrpí nezasloužená privilegia, diskriminaci ani vypočítavost sociálních spekulantů a parazitů.

Masaryk si byl vědom, že pouhé morální apely, kázání ani filantropické dobročinné almužny sociální problémy nevyřeší. **Prosazoval proto funkčnější pojetí politiky jako umění vidět a dobře řešit společenské problémy v duchu kritického realismu, humanismu a demokraticismu.** Koncepční tvůrčí řešení naléhavých problémů nesleduje povrchní populismus, okázalá gesta; vylučuje vyhrocování konfrontací, podporuje konkrétní konstruktivní kooperaci.

Dosud nedocenená velikost Masarykova odkazu spočívá v jeho pozoruhodně funkční komplexnosti. Masaryk se neorientuje jen na reformy vnějšího světa, neméně důrazně požaduje i reformy vnitřní, **usiluje o souvztažnou kultivaci vnějšího i vnitřního světa člověka.** Účelným propojením dimenze etické, politické, vědecké, kulturně osvětové i filozofické předjímá žádoucí, dosud vzácná systémová řešení sociálních problémů. Jen taková řešení mohou být dostatečně účinná i trvalá.

Sociální otázka TGM není jen jedním z jeho děl, náleží k jádru jeho odkazu. Tím více zaráží, proč je dosud širší tvůrčí využívání celého jeho díla tak zanedbáváno. Donedávna usilovalo nemálo převrácených extremistů i o demontáž pouhého slova „sociální“. **Sociální otázka je tak po stu letech akutnější, než byla.** Vyplývá to z nezvládnutých, prohlubujících se krizových trendů a vyhrocujících se rozporů soudobého světa:

1. **Nejvážnější ze všech krizí je krize hodnotových orientací.** Poprvé v lidské historii vyvolává převládající bezohledný egocentrismus lidského snažení reálné globální existenční ohrožení. Ekologické, životodárné i systémotvorné vazby antroposféry, biosféry a abiosféry narušuje již soudobá vládnoucí civilizace tak nebezpečně, že vzrůstá autodestrukční riziko pro všechny.
2. **Nebývalá koncentrace gigantické globální moci není dosud adekvátně demokraticky a odborně využívána, regulována ani kontrolována.** Vyrůstá riziko, před kterým varoval Mňačko: „Absolutní

moc kazí absolutně.“ Síli autoritativní tendence k neoabsolutismu, prosazují se řešení z pozice síly. Žádoucí kooperace brzdí stupňující se konfrontace. Demokracie bez opravdové humanity a osvěty se zvrhává v boj všech proti všem. Přílišnou kumulaci moci a nezaslouženého bohatství nepřezila ovšem dosud žádná civilizace.

3. **Celosvětový stav sociální spravedlnosti i soudržnosti je povážlivě neuspokojivý.** Humanitní, sociální, hospodářská, samosprávná (participační), osvětová, ekologická i mezinárodní dimenze demokracie se náležitě nerozvíjí. Sociální distance neúnosně rostou. Relativně velmi úzká vrstva nejbohatších nezaslouženě bohatne, naprostá většina lidstva chudne. Světové analýzy potvrzují trend k tzv. pětinové společnosti, v níž 1/5 prosperuje a 4/5 mají šance omezené, více méně stagnují i upadají (viz např. graf vývoje sociální struktury USA v letech 1960–2000, Kučerová a Blížkovský, 2000, s. 353). Sociálních deviací (korupce, prostituce, narkománie, manipulace mediokratury, násilí, extremismus, nové otrokářství, mafie, organizovaný mezinárodní zločin . . .) i konfliktů (třídních, sociálně ekonomických, etnických, náboženských, migračních . . .) přibývá. Riskantní nárůst entropie a sociálního darwinismu trvá. I u nás je určitý standard sociálních jistot asociály napadán; kritizují a odmítají již i ideu sociálního státu EU.
4. **Celková globální i lokální správa lidského světa na prahu našeho 3. tisíciletí je nedostatečná.** Minulé 20. století většinu základních problémů lidstva dostatečně nevyřešilo. Na bedra lidí 21. století byly tak odloženy a přesunuty i mnohé existenční otázky, např. kodex odpovědnosti lidí za dodržování základních společenských hodnot, kolektivní i každodenní bezpečnost, světový mír, světová demokracie, problémy demokratické unie, národní rovnoprávnost, sociální spravedlnost i rozvíjení a dodržování koncepce trvale udržitelného rozvoje, navození dobře se učící společnosti dříve, než bude pozdě. Soudobé a příští lidské dějiny se stávají stále více „soutěží mezi výchovou a katastrofou“ (G. W. Wells).

Příspěvek byl přednesen 7. června 2001 na 18. setkání Hnutí R v Přerově s tématem „Romové a sociální pedagogika“.

Literatura

- BLÍŽKOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika*. 2. upr. vyd. Ostrava: Amosium, 1997.
- BLÍŽKOVSKÝ, B. K polistopadovému zanedbávání odkazu T. G. Masaryka. *Univerzitní noviny*, č. 2, Brno: Masarykova univerzita, 2001.
- ČUMA, A. *T. G. Masaryk o niektorých otázkach pedagogiky*. Prešov: KPÚ, 1990.
- KUČEROVÁ, S. *Člověk – hodnoty – výchova*. Prešov: Manacon, 1996.
- KUČEROVÁ, S., BLÍŽKOVSKÝ, B. (ed.) *Idea Československa a střední Evropa. Tři čtvrti století Československa*. Brno: Konvoj, 1995, 312 s.

- KUČEROVÁ, S., BLÍŽKOVSKÝ, B. (ed.) *Českoslovenství, součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy*. Brno: Konvoj, 1996. 432 s.
- KUČEROVÁ, S., BLÍŽKOVSKÝ, B. (ed.) *Českoslovenství – středoevropanství – evropanství*. Brno: Konvoj, 1998. 536 s.
- KUČEROVÁ, S., BLÍŽKOVSKÝ, B. (ed.) *Bilance a výhledy středu Evropy na prahu 21. století. K 10. výročí československého listopadu 1989. Ke 150. výročí narození TGM*. Brno: Konvoj, 2000. 375 s.
- KUČEROVÁ, S., BLÍŽKOVSKÝ, B., KURELOVÁ, M. (ed.) *Středoevropský učitel na prahu učící se společnosti 21. století*. Brno: Konvoj, 2000. 252 s.
- MASARYK, T. G. *Otázka sociální*. Praha: Laichter, 1898.
- Masarykova abeceda*. Praha: Melantrich, 1990.
- Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk*. Sborník. Přerov, 1990.
- MASARYK, T. G. *O škole a vzdělání*. Výbor z díla provedl a uvedl J. Cach. Praha: SPN, 1990.
- TGM k učitelům a studentům*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1990.